

Milica Mirković

TIŠMINA AKUSTIČNA SOBA

Urvidečki literarni prostor dopunjen je pre izvesnog vremena *Bernardijevom sobom*, novim romanom Slobodana Tišme, svestranog novosadskog umetnika, skromnog i skrajnutog sa glavnog bulevara literature, marginalca i „autsajdera“ prema sopstvenom izboru, ali uvek prisutnog i приметnog po svojim izražajnim stvaralačkim gestovima bilo da je reč o muzici, konceptualnim performansima ili književnosti. Postepeno pretačući svoj poetski izraz u prozne forme, Tišma se potvrđuje i ovom knjigom kao interesantan i privlačan romanopisac, podrivajući konzervativnu predstavu o žanru, osvežava svoj tekst stalnim remećenjem narativne niti mozaičkim interpolacijama, svesnom i svežom destrukcijom poznatih stilskih rešenja, razlamanjem događajnosti priče u zavodljive rukavce.

U *Bernardijevu sobu* može se ući na velika ili mala vrata, sprema ili straga, kako vam drago. Tišma ponavlja uspeli postupak iz prethodnog romana *Quattro stagioni* ispisujući kao zaključnicu, kao završni udarac, tekst „Bagatele“ s naznakom „samo za veoma nestrpljive“: ogoljeni narativni kontrapunkt čitavom prethodnom pričanju u kojem ukratko i sa distance (u trećem licu) prepričava fabulu. Da je nekim slučajem taj tekst odštampan na poledini, na koricama knjige, ne bi je adresirani nestrpljivci, dajdžest halapljivci navikli na instant kulturu, ni otvorili. Ali vredi otvoriti i otvarati Tišminu *Sobu*, jer je sve bitno u stvari izvan same priče, iznad nje, iza nje. Svedena radnja, iako sama po sebi nije potpuno nezanimljiva, nadograđuje se u romanu različitim pripovednim postupcima, začinjava anegdota i produbljuje filozofsko-teorijskim razmatranjima o suštinskim pitanjima, a pre svega o umetnosti, za koju glavni junak ima nerv, senzibilitet i interesovanje, ali ne i petlju i smelost za stvaralački čin. U vremenu relativizovanih vrednosti, odavno već poljuljanih kanona u nekoliko avangardnih talasa, od Tišme se i ne bi moglo očekivati konvencionalno upakovano delo, a najviše što pisac može da žrtvuje u kompromisu sa čitaocima jeste da im ponudi štivo koje im neće biti dosadno, pa filuje priču dosetkama. U tkivu *Bernardijeve sobe*, međutim, dominira poetski podtekst, slutnje i asocijacije, esejistički diskurs te izvesna sklonost ka elementima bizarnosti i estetski otklon od oveštalog ukusa.

Junak romana, Pišta Petrović, čije puno ime saznajemo tek naknadno, tj. u sažetku na kraju knjige (mada se lik imenom oslovljava nekoliko puta u svojim solilokvijski uobličanim razmišljanjima), u potpunosti je rezonanciji s likovima u ranijim Tišminim prozama. To je biće na međi, ambivalentno, dvopolno, zapravo bespolno, ušuškano i zarobljeno u večnom infantilizmu, uvek ni tamo ni amo, što u etničkom smislu sugerise i samo ime. Budući nepotpuni muškarac, Pišta naginje ženskosti, ali ne uspeva da ostvari metamorfozu jer ga sredi na ne shvata ozbiljno; u jednom periodu preuzima na sebe masku drugog pola, ali ni to u potpunosti: govori u ženskom rodu, no i to ostaje na nivou eksperimenta. Psihološki profil, suštinska protivrečnost i nedovršenost, nedozrelost lika potkrepljuju njegovi zamršeni odnosi prema roditeljima, disciplinovanom ali mekušnom ocu koji mu omogućava lagodan

život i obesne ekscentrične ispade, i bolno je zaljubljen u majku, mnogo snažniju ličnost, koja u dečakovom detinjstvu napušta porodicu da bi ostvarila svoje ambicije, ali sina za nju veže neutaživa čežnja i umetnička žica. Pišta je neostvareni umetnik sa izraženim senzibilitetom za estetiku, za alhemiju čak; sklon razmišljanju ali lenj za nauku, svestan mnoštva svojih mana i ograničenja, i suštinski nezadovoljan sobom, ali nedovoljno delatan da išta promeni u odnosu prema sebi i drugima. Inertan i nevoljan, Tišmin junak je na granici postvarivanja, kao napuštena olupina automobila u kojoj pronalazi utočište i s kojom srasta mentalno, a skoro i fizički, neshvaćen, neprihvaćen (mada mu do toga i nije mnogo stalo), nezainteresovan za svakodnevne događaje, on u svojoj pasivnosti biva napušten, prepušten i zapušten (što mu donekle i godi – epizoda sa deformisanim kaputom koji mu je drag baš zbog rašivene naramenice). Pištu iz sopstvenog stana (mada ni to nije njegova svojina) postepeno istiskuju nezvani gosti, takozvani prijatelji, ali i neznanci kojima se okružuje uprkos svesti da je nepoželjan u društvu u koje se ne uklapa. On je zaveden, obmanut, prinudno iseljen, prevaren, pritvoren. Rastrzan je između sećanja na saobraćajnu nesreću u kojoj je indirektno možda izazvao tragediju i opsesivnih fantazija, fiksacija i fascinacija: opčinjen vrednim nameštajem koji poseduje i ljubomorno čuva i krije, umišlja da je povezan s njegovim dizajnerom Bernardijem, projektujući da je njegovu kćer oterao u smrt i sa kojom se ponovo povezao nastanjujući se u olupini njenog automobila koji je volšebno iz jadranskih dubina izronio pred njegovom zgradom u Đurvideku. Pošto je izgubio sve što je imao, do poslednje mrvice dostojanstva i samopoštovanja (koje mu je ionako manjkalo), majka odvodi Pištu u svoju hipi zajednicu, a on usput konačno biva pročišćen, daleko od urbanog cirkusa, u magijskoj inicijacijskoj scenografiji mračne šume, kupanjem u potoku i simbolično raspeta na krst, što mu otvara novi put i zatvara priču.

Dominantni efekat na planu značenja Tišma postiže relativizovanjem prostora, junaka, odnosa i vrednosti, naglašavanjem njihove dvostrukosti, međusobnim pretapanjem značenja i vrednosti. Roman balansira na rubu suprotnosti, neprestano maskira i prikriva, možda i više no što razotkriva suštine, ali i razobličava, ogoljava, otrežnjava. Klatno junakovog identiteta ljulja se od muškosti ka ženskom principu, od politike ka esteticu, njegov karakter leluja između sebičluka i velikodušnosti, guše ga i klaustrofobija i agorafobija, raspinju otuđenost i čežnja za nežnošću i bliskošću. Pišta baulja po vrtlogu sećanja i haosu zbilje, trčkara od stana koji nije njegov do tuđe olupine, od ve-cea do kupatila i na koncu ostaje usran, zbunjen i nesređen u svakom pogledu. Razočarava se u najviše vrednosti, suočava sa lažnošću i najsvetijih ideala, uvek uskraćen za esencijalne potrebe, iako se čini da mu je sve potaman, ili se barem trudi da sebe u to ubedi. Čitavog života nedostajala mu je majčina ljubav i nežnost, iako je uživao punu slobodu pod labavim očevim nadzorom; sva njegova prijateljstva u suštini su neiskrena, ispostaviće se da ni nameštaj koji ceni do obožavanja nije originalno delo umetnika Bernardija, pa čak je i novac koji je dobio za tu lažnu sobnu garnituru falsifikovan. Sve je varka i obmana ili puka junakova maštarija – sve zabune i zablude u priči plod su Pištinih mentalnih konstrukcija.

Jedan od lajtmotiva Pištinih razmišljanja jeste i invertovani alhemijski postupak, stalno pretakanje materije (i apstrakcije), ali ne iz nižeg oblika u viši, blata u zlato, već se naprotiv u tom procesu konkretni čvrsti i prepoznatljiv, jasno određeni oblik, često prisutan u geometrijskoj strogosti, najviši stepen zadovoljstva, vrednosti, poželjnosti (čokolada, savršeno

skrojen kaput, umetnički uobličen nameštaj, društveni uspeh) svodi do najnižeg oblika materije, na samoj granici ništavila, odbačenosti i bezvrednosti. Čvrsta forma kao da drži na okupu i samu suštinu, identitet i vrednost (s)tvari – uobličenost i čvrstina privlačniji su od amorfности i vlažnosti, koje uvek izmiču opipljivosti, obuhvatu i drobe se ili iscuruju u nepostojanost, nepostojanje – nigredu. Ipak i najstabilnije strukture podrazumevaju potenciju rastakanja. Sve je u ovoj povesti zahvaćeno virusom propadljivosti, sve se postepeno osipa i raščinjava, od junakove porodice i poznanstava do ideja i ideala. Nekada zadivljujući mercedes koji je jurio po Jadranskoj magistrali transformisao se u Pištinoj percepciji u očerupanu olupinu na limanskom parkingu, a prelepi kaput, zaslugom moljaca i Pištine tvrdo-glavosti, rasplinuo se u krpju za brisanje zlatne prašine sopstvene negdašnje postave. Okean kao opsesivna slika moćne uzburkanosti identifikovan sa kosmosom, alegorija grada, zgusnutog urbanog prostora koji pulsira, zadivljuje junaka koji naj snažnije uzbuđenje doživljava sa svoje rubne pozicije, na obodu, na obali svih bitnih dešavanja i delanja. Opčinjen i uplašen u isti mah, on sluti ogromnu silinu pred sobom, ali se ne usuđuje da joj se prepusti, i perverzno uživa u toj maldororovskoj igri: zadirkuje smrt u jurnjavi kraj mora, ali se sam ne survava s litice; ne želi da napusti Đurvidek i ima stalnu potrebu za blizinom gradske živosti, ali živi osamljeno, retko zalazeći među ljude, a na gradskom trgu doživljava napade panike.

Tišma uspešno ali nenametljivo kombinuje čak i naizgled uzgredne, sporedne motive u kolaž sekvenci iz života svoga junaka, ponavljajući ih u drugačijem kontekstu i s drugim konotacijama, i tako premošćuje široke lukove simboličnih značenja i čini ih okidačima savvim suprotnih asocijacija likova. Tako je sto, na primer, u jednoj situaciji uspomena na očevu demonstraciju sile (sabljom raspolučeni trpezarijski sto), dok je drugi komad nameštaja s istom upotrebnom funkcijom oličenje njegove slabosti i patnje za ženom koja ga je napustila (naopačke izvrnuti stočić na kojem je majka objašnjavala stolaru kako da oblikuje noge). Junakov dečački strah od zaključanih vrata prerasta u prokletstvo nezvanih gostiju koji mu okupiraju stan. Crno maće s početka Pištinog boravka u olupini, koje je samo blaga latentna slutnja infekcije i čak pomoć junaku da povišenom temperaturom prebrodi hladnoću, u peripetiji romana prometnuće se u čopor maćaka koje su „kao neki okrutni bogovi“ zapele njegov dragoceni nameštaj na parkingu. Nepochinjivi nameštaj ne nudi odmor i lagodnost telu svoga korisnika, naročito se kancelarijska stolica ističe neudobnošću, ali je, paradoksalno, vizuelni ugođaj i asocijativni potencijal neuporedivo prijatniji.

Susprežući razmotavanje klupka radnje Tišma dovitljivo koristi princip kineskih kutija: poslednja celina (pre bagatelnog rezimea) sažima u sebi suštinu romana u vidu kratke priče – koncizno dočarava psihološki profil junaka, umanjeno projektuje njegove odnose s roditeljima, poglede na život i stav prema okruženju. „Naramenica“ fenomenološki preslikava okosnicu problematike romana sa nameštaja kao vrhunskog primera primenjene umetnosti na drugi estetski savršeno uobličen upotrebnii predmet, kaput koji je majka sašila Pišti, a prizivanje sećanja na Kjubrikov film *Odiseja u svemiru 2001* predstavlja parabolu o samom junaku kao anomaliji u sistemu, greški protiv sistema, kao pasivnoj pobuni i otporu svetu u koji se ne uklapa.

Slobodan Tišma ispisuje svoj roman kombinujući dva međusobno jasno razgraničena diskursa, iako pripovedanje sve vreme proističe iz perspektive istog glasa, kao ospoljeno

razmišljanje glavnog junaka u prvom licu. Ipak, oseća se drugačija intonacija kada Pišta Petrović izlaže izvesne događaje, prepričava sećanja ili sudbine „gostiju“, drugih brodomnika izbačenih na rub Okeana/grada, i taj se prozaični, povremeno i ironični ton znatno razlikuje od intimnih meditacija, reminiscencija i asocijacija na ključne doživljaje junaka ili dočaravanja magnovenih snoviđenja koja zapljuskuje evokativno-lirska nota. U tim intimističkim pasażima naglašeno je prisustvo sinestezijskih senzacija – senzibilnog Pištu zapljuskuju boje, zvuci, mirisi i okeanska vlaga svakidašnjice, sećanja i slutnji, a spontana rečenica njegovog ospoljenog unutrašnjeg dijaloga sa samim sobom, kao prozrak lucidnosti kroz veo ludila, naročita je poslastica za poklonike Tišminog stvaralaštva.

Iako ne pretenduje da diktira bilo kakav trend, Tišma nesumnjivo ima svoje mesto u najaktuelnijem gibanju na našoj književnoj sceni i nudi primamljiv poziv čitaocima na diskretnu interakciju. *Bernardijeva soba*, uvrnuta i izvrnuta priča koja odstupa od prepoznatljivih narativnih i žanrovskih obrazaca, dotiče se aktuelnih psiholoških i socijalnih problema (reifikacija pojedinca u otuđenom društvu, politizacija i pozicija političke korektnosti, stalno maskiranje jedinke u različitim društvenim ulogama, mesto i svrha umetnosti i estetskih vrednosti u krajnje komercijalizovanoj potrošačkoj svakodnevnici). Ovaj roman odzvanja ehom najličnijih i brižljivo skrivenih nemira, nesigurnosti i nedoumica čoveka u bilo kom Đurvideku na svetu; izraz Tišminog junaka rezonantna je kutija onog zrna ludila koje čuči u ljušturama uma savremenog intelektualca. Postavlja se pitanje kako stresti sa sebe ljušturu s kojom srastamo i telesno i mentalno. Postoji li uopšte izlaz iz te sobe koja odjekuje kakofonijom (moždanih) sfera? Junak ga pronalazi u povratku prirodi, ženskosti i iznad svega u lepoti, estetici. Možda je to i jedini mogući put.